

УДК 323.1:316.3:316.42+378+371+134:62:
81'243+001.8:316.77

Цитування:

Романюк Л. Б. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження міжетнічної комунікації у сфері культури і мистецтва. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 1. С. 70–75.

Romaniuk L. (2022). Theoretical and methodological problems of research of interethnic communication in the field of culture and art. *Kultura i suchasnist* : almanakh, 1, 70–75 [in Ukrainian].

Романюк Леся Богданівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент
Навчально-наукового інституту мистецтв,
кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0206-7420>
leromanyk@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

Метою статті є огляд наукових позицій, з точки зору яких трактуються проблеми міжетнічної культурної комунікації. Авторський підхід полягає в ретроспективному огляді факторів і чинників, які спричинили синтезований характер української культури протягом її розвитку, особливо через її стан в умовах існування в складі інших держав та міжетнічними крос-культурними комунікаціями, що мали місце в історії України. **Методи дослідження.** Основним методом дослідження став системний аналіз, використання якого дозволило комплексно оцінити співвідношення різноманітних етнічних елементів у ході функціонування української культури, розглянутої в її історичному часо-просторі. У ході викладу матеріалу була охарактеризована українська культура з точки зору розгляду в її історичному сегменті взаємодії різноманітних етнокультурних функціональних комунікативних елементів. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше був здійснений ретроспективний аналіз міжетнічних культурних комунікацій на теренах України. **Висновки** з дослідження мають проєктивний характер в аспекті визначення тенденцій тлумачення міжетнічних культурних комунікацій на ниві сучасної методології гуманітарного знання. Визначено, що міжкультурні комунікації набули особливого статусу в часи незалежності України, коли були видані праці, в яких українська етнографія, етнологія, етнокультурологія тощо були синтезовані зі світовими дослідженнями, що розкривають особливості генези і функціонування міжетнічних культурних комунікацій.

Ключові слова: культурно-мистецька комунікація, міжетнічні взаємини, методологія, культура України.

Romaniuk Lesia, Ph.D. of Art Criticism, Associate Professor State Higher Educational Institution "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Educational-Scientific Institute of Art, Department of Ukrainian Music Studies and Instrumental Folk Art

Theoretical and methodological problems of research of interethnic communication in the field of culture and art

The aim of the article is to review the scientific positions from the point of view of which the problems of interethnic cultural communication are treated. The author's approach is a retrospective review of factors and factors that led to the synthesized nature of Ukrainian culture during its development, especially in connection with its state in the conditions of existence in other states and interethnic cross-cultural communications that took place in Ukrainian history. **Methods of research.** The main method of research was a systematic analysis, the use of which allowed us to comprehensively access the relationship of various ethnic elements in the functioning of Ukrainian culture, considered in its historical space-time. In the course of presenting the material, Ukrainian culture was characterized in terms of consideration in its historical segment of the interaction of various ethnocultural functional communicative elements. **The scientific novelty** is that for the first time a retrospective analysis of interethnic cultural communications in Ukraine was carried out. **The conclusions of the study** are projective in terms of identifying trends in the field of interpretation of inter-ethnic cultural communications in the field of modern methodology of humanitarian knowledge. It is determined that intercultural communications acquired a special status during Ukraine's independence when works were published in which Ukrainian ethnography, ethnology, ethnocultural studies, etc. were synthesized with world studies that reveal the genesis and functioning of inter-ethnic cultural communications.

Key words: cultural and artistic communication, interethnic relations, methodology, culture of Ukraine.

Актуальність теми дослідження. У ході сучасної глобалізації в культурологічній сфері переосмислюються проблеми *міжетнічних взаємин*, що розглянуті в соціокультурному аспекті та підлягають дослідженню в філософії, культурології, соціоантропології, соціології, лінгвістиці. Фокусом цих досліджень є співвідношення «культура – міжетнічні комунікації». Для України такі дослідження мають як ретроспективний, так і пролонгований характер, що першочергово пов'язано з набуттям Україною незалежності та напрацюванням підходів, у межах яких синтезуються культурологічні дослідження українознавчого змісту із підходами у світовій етнокультурології. Цей синтез актуально проявляється на рівні культурологічного знання поліетнічного спрямування, розглянутого через призму української історії як платформи методології міжетнічних відносин, внутрішніх й зовнішніх, у формі мікро- та макро- ретроспективного аналізу, основним ракурсом якого є комунікаційний аспект.

Аналіз досліджень і публікацій. У першій половині ХХ століття в сфері проблематики міжетнічних культурних комунікацій (далі – МКК) сталися зрушення в аспекті визначення місця і ролі досягнень на ниві етнології, етнокультурології, етнолінгвістики тощо. Сучасні дослідження в цій сфері розбудовуються в наступних напрямках:

1. МКК вважається формою взаємодії культур етносів і держав;

2. МКК вважається формою взаємодії субкультур у межах однієї культури.

У різні часи набули поширення різні теорії, моделі МКК, зокрема, від Г. Почепцова [15] та ін. А. Козак трактує МКК як функційну комунікативну взаємодію, орієнтовану на взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів, на досягнення методологічного консенсусу на основі урахування та збереження національної картини світу [7, 109]. В Україні ці аспекти розробляються Ф. Бацевичем [1], О. М. Береговою [2], Н. Захарчук [6], М. Манакіним [11], І. М'язовою [12], К. Покляцькою [14], Т. Сніцою [16], У. Ханас [17]. Комунікація як процес інформаційної взаємодії та діяльності в контексті культурного обміну досліджується представниками різних напрямів: філософами, культурологами, етнографами, соціологами, також фахівцями у галузі комунікативістики, лінгвістами та ін. Треба мати на увазі, що складові комунікативного процесу, вербальні та невербальні культурні кодові системи

(символічні, метафоричні, стереотипові, концептуальні тощо), які використовуються у спілкуванні представників різних культур, є предметом вивчення фахівців у галузі МКК.

Зв'язки етнографії, етнопсихології, етнолінгвістики тощо визначаються дослідницьким інтересом до вивчення культурних чинників, що впливають на характер МКК: етнічних реалій, ментальності. Етнографічний, етнолінгвістичний аспект у вивченні культури є складовою досліджень вітчизняних й зарубіжних дослідників, зокрема, В. Жайворонка [4].

У контексті інтеграції України в світовий соціокультурний простір є потреба у дослідженні вітчизняних історико-культурних традицій в сфері МКК та їхнього співвідношення з сучасними соціокультурними тенденціями. Важливо, що дослідження культурно-мистецької палітри національно-регіонального, локального ретроспективного характеру здійснюються в семіотико-комунікативному аспекті. Вимагають подальшої розробки проблеми, які стосуються співвідношення національних культурних надбань із сучасними процесами, що мають місце в світі глобальних комунікацій. Є актуальним завданням протистояти новітнім гео-політичним зрушенням, які руйнують підвалини духовності, ускладнюють міжетнічний соціокультурний простір.

Мета дослідження – ретроспективний огляд наукових позицій, з точки зору яких трактуються проблеми міжетнічної культурної комунікації на теренах України.

Виклад основного матеріалу. Упродовж історії людства міжетнічна культурна комунікація є основною формою взаємин етносів, відіграє важливу роль у етнополітичних процесах на глобальному, регіональному, локальному рівнях, визначається як сукупність форм спілкування між індивідами і групами, приналежними до різних культур. У цих лакунах взаємодія етнічних культур результується в формі змін станів, якостей, цінностей, як утвердження нових форм культурної творчості; духовних характеристик людського життя на рівні субкультур [20].

Етнічний рівень взаємодії (комунікації) культур виокремлюється в царині відносин між локальними етносами, історико-етнографічними, етноконфесійними та іншими спільнотами. У процесі соціокультурної історії етнічного змісту має місце світоглядний комунікативний обмін. Його результатами є: етнокультурні суперечності; зближення етнічних культур; він, в цілому, сприяє інтеграційним процесам, з іншого

боку – посиленню етнічної самосвідомості, прагненню до утвердження етнічної специфіки. Йдеться про динаміку змін у МКК на рівні мови, звичаїв, традицій, освіти й виховання, літератури й мистецтва, народної творчості [19, 181].

Специфіка української культури, її культурно-комунікативних компонентів тощо, характеризується історичними змінами світоглядного характеру, у тому числі, урахується синтез слов'янської міфології з християнством (це фіксується на рівні *принципу оцінки архетипів української культури*) [8].

Основну роль в процесі генези й розвитку МКК на теренах України відіграла культура, що досліджується через аналіз історико-культурних епох:

1. Слов'янська міфологія, вірування.
2. Доба Київської Русі.
3. Середньовічна доба на українських землях.
4. Період Гетьманської держави.
5. Новочасний період.
6. Час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.
7. Українська історія Новітнього періоду.
8. Час незалежної України.

Протягом цих часів на теренах України мала місце *культурна предикація* як процес комунікування людей, приналежних до різних лінгвокультурних спільнот, які послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають певну комунікативну компетенцію. Цей феномен викликаний тим фактом, що українські землі населяли представники різних етнонаціональних спільнот, на українській території володарювали інонаціональні політичні режими.

Особливе значення в розрізі генези й пролонгації МКК на теренах України мали *міграційні процеси*; за О. Чирковим [18, 215], вони розпочалися у *ранньомодерну добу*, коли була втрачена значна частина українського етносу, яка згодом стала сегментом російського етнічного простору. Започаткована ще у XVI ст. еміграція українців на схід сприяла зростанню етнічної мозаїчності України. Ці фактори відіграли значну роль у функціонуванні вітчизняної етнічної культури та міжетнічних культурних комунікацій.

Негативні моменти сталися в добу пізньої Гетьманщини, за часів входження значної частини України до складу різних держав; в тілі української культури цих періодів, цінності, світоглядні ідеї, культурні образи та символи набули своєрідного спрямування, заснованого на мові та інших елементах духовної культури інонаціонального характеру.

Найбільшого удару українська МКК

зазнала в часи заборон української мови та культури. На зламі епох, в останнє десятиліття XIX – на початку XX століть сталися позитивні зрушення – народилася демократична національна культура модерного типу, виник український театр, музика, живопис, різноманітні творчі об'єднання інтелігенції. В їхніх межах були пролонговані міжетнічні комунікативні елементи.

У час Національної революції були ствержені об'єкти культурницького спрямування, що в них активно проявився український національний характер. Із входженням частини України до складу УРСР тривала так звана *«українізація»*. Проте внаслідок репресій передовий фланг українських діячів культури був винищений, утвердилася доба *«пролетарського інтернаціоналізму»*, *«соціалістичного реалізму»*.

Депортації окремих етносів у радянську добу, насильницьке переселення представників різних етнічних спільнот до іноетнічного соціокультурного середовища, стихійна міграція в межах СРСР, сприяли процесу *етнічної асиміляції*, розмиванню етнічної ідентичності. І лише в добу Незалежності переформатовані МКК стали платформою ідентифікованої історії України, відродження кращих традицій та досягнень української культури.

На думку М. Логвин, важливим чинником у етнонаціональному культурному процесі є *етнічна акультурація* [10, 14]. Дослідник зауважує, що Національна революція середини XVII століття, держава Богдана Хмельницького, трагедія Руїни тощо, обумовили факт того, що ідея *соборності українських земель* стала елементом суспільної свідомості українців.

Світова наука розробила виміри культури, за якими диференціюються *типи культур*. Серед них є дихотомні пари: вузько контекстуальність – широко контекстуальність; індивідуалізм – колективізм тощо. На думку В. Манакіна, Україна належить до проміжного типу культур, у якому є важливими певні сегменти: вербальні форми спілкування; знання національного комунікативного контексту; невербальні деталі комунікації [11, 56].

В. Загороднова зазначає, що ментальність має широке застосування в МКК; вона виявляється у *«культурній граматиці»*, у етнічних стереотипах, символах, в константах культури [5, 174]. Дослідниця стверджує, що художньо-образне сприймання, образно-символічне відображення (в сенсі етнічного культурно-історичного розвитку) є одним із каналів етнічної самоідентифікації українського

етносу [5, 180].

Завдячуючи потужному потенціалу поліетнічної духовної культури український народ зміг протистояти політико-культурним зазіханням, колонізації українських етнічних земель. Українська МКК має в своєму просторі характерні змістовні риси вищезначених соціокультурних вимірів, що утверджені історією міжетнічних відносин. Так, українська мова є однією з провідних слов'янських мов. Вона має певну кількість лексичних одиниць, притаманних іншим етносам. Народна творчість пролонговано сполучає в собі різноманітні інонаціональні соціокультурні елементи. Українська літературна мова зайняла важливі позиції в ХІХ–ХХ століттях, що було пов'язано з діяльністю провідних літераторів, представників демократичної інтелігенції з різних етносів. Українське релігійне мистецтво сполучало представників різних етнонаціональних груп. Українське світське мистецтво синтезує в собі кращі досягнення етнонаціональних спільнот. Українські науковці зробили видатний внесок у світову науку, починаючи ще з часів українських вишів. Також велике значення в сенсі позитивного розвитку МКК має освіта й виховання. П. Саух уважає, що важливим чинником успішної МКК є освіта й виховання, які спираються на *націоконсолідуючі цінності* [13, 273].

Важливо відмітити – є актуальним критичне аналітичне відношення до культурно-історичної пам'яті. Зараз ця позиція має важливе значення для відродження кращих традицій МКК та їхнього сполучення із загальноцивілізаційними тенденціями. Також слід зауважити, що зрозуміти генезу й історичне функціонування МКК в Україні можливо через регіональні дослідження. На думку А. Кравченко, *«...регіональні дослідження української культури тяжіють до культурологічної, мистецтвознавчої та історичної проблематики...»* [9, 53], дають змогу глибше дослідити міжетнічні культурні комунікації, які генеральним чином визначали місце українського етносу в загальносвітовій та регіональних культурах. З цього приводу С.Виткалов зазначає, що особливості розташування лемків і русинів у смузі міжетнічного прикордоння, постійна небезпека бути асимільованими, викликали захисну протидію – через мужнє відстоювання власного культурного простору [3, 252]. У цілому зазначимо, що міжетнічний соціокультурний комунікативний простір відбиває специфіку національного розвитку. Сьогодні це положення вимагає подальшого методологічного

забезпечення в умовах полікультурного поліетнічного глобального світу, у напрямі розробки новітніх концепцій у галузі МКК, з метою налагодження позитивного культурного міжетнічного діалогу в різноманітних формах – як реальних, так і віртуальних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше був здійснений ретроспективний аналіз міжетнічних культурних комунікацій на теренах України, що в ньому були використані факти з культурного життя українців, у яких відображені особливості співвідношення інонаціональних впливів у межах української культури.

Висновки.

1. Міжетнічні культурні комунікації розглядаються в науці з точки зору дослідження загальних проблем у сфері комунікацій, теорії інформації, етнометодології, соціокультурної антропології, етнокulturології.

2. МКК набули особливого статусу у часи незалежності України, коли були видані численні праці, в яких українська етнографія, етнологія, етнокulturознавство тощо, були синтезовані зі світовими дослідженнями, у межах яких розкриваються особливості генези і функціонування міжетнічних культурних комунікацій.

3. Нині цей дослідницький аспект має особливе значення з точки зору відродження славетних українських народних традицій, культури, їхнього співвідношення з сучасними студіями в галузі суспільної культури, що набула новітнього обличчя й сутності, світоглядних засад й орієнтацій в добу глобального суспільства, засилля віртуального аморфного світу інформації і комунікацій.

4. В умовах складної геополітичної ситуації, викликів й загроз у соціокультурній сфері, українська культура вимагає особливого убезпечення і стану захищеності. Це загалом сприяє згуртуванню українського соціуму на засадах миру, добра і краси.

Література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
2. Берегова О. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість? Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2006. 388 с.
3. Виткалов С. В. Народна музична культура як фактор національної самоідентифікації. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2020. Вип. 35. С. 252–254.
4. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокulturи: слов.-довід. НАН України,

Ин-т мовознавства ім. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 2018. 758 с.

5. Загороднова В. Ф. Міжкультурна комунікація як галузь наукового знання і навчальна дисципліна. *Лінгвістика*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2018. № 1 (38). С. 174–185.

6. Захарчук Н. В. Особливості міжкультурної комунікації у світлі сучасних лінгвістичних досліджень. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2013. Вип. 27. С. 36–75.

7. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2013. Вип. 118. С. 106–110.

8. Коч Н. В. Міжкультурна комунікація: навч. посіб. Миколаїв: Видавництво «ЧП Румянцева А. В.». 2017. 200 с.

9. Кравченко А. І. Від компаративістики до інтермедіальності в аналізі музичного мистецтва (на матеріалі камерно-інструментальної музики України кінця ХХ–початку ХХІ століть). *Культура і сучасність*. 2016. № 2. С. 53–59.

10. Логвин М. М. Етнокультурне країнознавство: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення навчальної дисципліни здобувачами вищої освіти спеціальності 242: Туризм ступеня магістра. Полтава : ПУЕТ, 2021. 213 с.

11. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ЦУЛ, 2012. 288 с.

12. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... кан. філос. : 09.00.03. Київ, 2008. 18 с.

13. Саух П. Толерантність як цінність в системі полікультурної освіти. «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності»: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., м. Житомир, 1–2 жовт. 2015 р., Житомир, 2015. С. 273–278.

14. Покляцька К. Міжкультурна комунікація в інформаційному просторі на макро- і мікро- рівнях. *Образ*. 2015. Вип. 3. С. 55–60.

15. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації: навч. посіб. Київ : Київський університет, 1999. 308 с.

16. Сніца Т. С. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер.: Філологічні науки. 2014. Вип. 3. С. 146–153.

17. Ханас У. Соціокультурні аспекти міжетнічного партнерства та діалогу. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 93. С. 275–278.

18. Чирков О. Вплив зовнішньої міграції V–XX ст. на сучасну етнічну мозаїчність людності України. *Українознавство*. 2002. № 1–2. С. 215–220.

19. Ярошенко Т. М. Морфологічний аналіз української моделі історико-культурного розвитку. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософські науки. 2012. Вип. 15. С. 181–191.

20. Hall E. T., & Hall M. R. Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans. Intercultural Press, 1990. URL:

https://monoskop.org/images/5/57/Hall_Edward_T_The_Silent_Language.pdf (Last accessed: 17.03.2022).

References

1. Batsevych, F. S. (2007). *Dictionary of terms of intercultural communication*. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].

2. Berehova, O. (2013). *Communication in the socio-cultural space of Ukraine: technology or creativity?* Kyiv: NMAU named after P. I. Tchaikovsky [in Ukrainian].

3. Vytkaľov, S. V. (2020). Folk music culture as a factor of national self-identification. *Ukrainian culture: past, present, ways of development*, 35 [in Ukrainian].

4. Zhaivoronok, V. V. (2018). *Anthology of signs of Ukrainian ethnoculture: slov.-dovid*. NAS of Ukraine, Institute of Linguistics named after O. Potebny. Kyiv: Scientific opinion. [in Ukrainian].

5. Zahorodnova V. F. (2018). Intercultural communication as a branch of scientific knowledge and academic discipline. *Linguistics*. Starobilsk, 1(38) [in Ukrainian].

6. Zakharchuk, N. V. (2013). Features of intercultural communication in the light of modern linguistic research. *Humanities education in technical higher educational institutions*, 27 [in Ukrainian].

7. Kozak, A. (2013). Intercultural communication in the context of intercultural dialogue. *Scientific notes of Kirovohrad State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko*, 118 [in Ukrainian].

8. Koch, N. V. (2017). Intercultural communication: textbook. way. Mykolaiv: Publishing House «PE Rumyantseva AV» [in Ukrainian].

9. Kravchenko, A. I. (2016). From comparative studies to intermediality in the analysis of musical art (on the material of chamber and instrumental music of Ukraine of the late XX–early XXI centuries). *Culture and modernity*, 2 [in Ukrainian].

10. Lohvyn, M. M. (2021). *Ethnocultural ethnography: a textbook for independent study of the discipline by applicants for higher education in the specialty 242 Tourism master's degree*. Poltava: PUET [in Ukrainian].

11. Manakin, V. M. (2012). *Language and intercultural communication*. Kyiv: CUL [in Ukrainian].

12. Miazova, I. Yu. (2008). *Intercultural communication: content, essence and features of manifestation (socio-philosophical analysis): author's ref. dis. ... can. philos. Science* : 09.00.03, Kyiv [in Ukrainian].

13. Saukh, P. (2015). Tolerance as a value in the system of multicultural education. «Tolerance as a socio-humanitarian problem of today»: materials of the international scientific-theoretical conference, Zhytomyr, October 1-2, 2015, Zhytomyr [in Ukrainian].

14. Pokliatska, K. (2015). Intercultural communication in the information space at the macro and micro levels. *Image*, 3 [in Ukrainian].

15. Pocheptsov, H. H. (1999). *Theory of communication: textbook*. way. Kyiv: Kyiv University [in

Ukrainian].

16. Snitsa T. Ye. (2014). Intercultural communication as a social phenomenon. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University. Ser .: Philological Sciences*, 3 [in Ukrainian].

17. Khanas, U. (2015). Sociocultural aspects of interethnic partnership and dialogue. *Gileya*, 93 [in Ukrainian].

18. Chyrkov, O. (2002). The impact of external migration V-XX centuries. on the modern ethnic mosaic of the population of Ukraine. *Ukrainian Studies*, 1–2 [in Ukrainian].

19. Yaroshenko, T. M. (2012). Morphological

analysis of the Ukrainian model of historical and cultural development. *Bulletin of Lviv University. Series: Philosophical Sciences*, 15 [in Ukrainian].

20. Hall E. T., & Hall M. R. (1990). *Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans*. Intercultural Press. Available at: https://monoskop.org/images/5/57/Hall_Edward_T_The_Silent_Language.pdf (Accessed: 17.03.2022) [in English].

Стаття надійшла до редакції 21.03.2022

Отримано після доопрацювання 20.04.2022

Прийнято до друку 27.04.2022